

DÜNYA'DAKİ GELİŞMELER PARALELİNDE TÜRKİYE'DE DEĞİŞEN ÖZÜRLÜLÜK POLİTİKALARI

IN LINE WITH DEVELOPMENTS IN THE WORLD CHANGING DISABILITY POLICIES IN TURKEY

Yrd.Doç.Dr. Fethi GÜNGÖR

Yalova Üniversitesi İİBF Sosyal Hizmet Bölümü

Arş.Gör. Güler GÜNEŞ

Yalova Üniversitesi İİBF Sosyal Hizmet Bölümü

Özet

Dünya'da özürlülüğe bir hastalık olarak bakan medikal yaklaşımdan, özürlülüğü engelliliğe dönüştüren düzenleme eksikliklerine odaklanan sosyal yaklaşıma doğru bir değişim gözlenmektedir. Bu değişime paralel olarak, Türkiye'de de özürlülüğe yönelik yasa ve politikalar son yıllarda hızla değişmektedir. Özürlülüğe salt tıbbi bakış yerine, multi-disipliner ve bio-psiko-sosyal açıdan yaklaşmakta, yasal düzenlemeler tüm özur türlerini kapsayacak şekilde oluşturulmaktadır. AB'ye tam üyelik sürecinin de etkili olduğu yeni yasal düzenlemeler, özürli bireylerin, ailelerinin ve sivil toplum kuruluşlarının da katkılarıyla, sosyal devlet anlayışına uygun olarak gelişimini sürdürmektedir. 22.5.2003 tarih ve 4857 Sayılı İş Kanunu, 01.07.2005 tarih ve 5378 Sayılı Özürli Kanunu, keza özürli bireyler somut pozitif ayrımcılık getiren 13.02.2011 tarih ve 6111 Sayılı Kanun, Türkiye'de son yıllarda değişen özürli politikalarının önemli örneklerini teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Özürli, sosyal politika, medikal yaklaşım, sosyal yaklaşım, özürli istihdamı.

Abstract

There are some changes taking place in the world from evaluating the disability as an illness which has been medical approach for many years, towards to social approach focusing the shortcomings of regulations converting disability into handicap. In this context, a social and legal change in disability laws and policies has been observed in Turkey as well. Rather than mere medical point of view, the approaches of disability diversify as multi-disciplinary and bio-psycho-social aspects; as a result, all laws enacted for the disabled become more inclusive in terms of the types of disability. In parallel with social state understanding in Turkey, the new legislations and regulations which are preferred to be in line with EU accession process, is being developed with the contributions of disabled individuals, their families and non-governmental organizations. In recent years, Labour Law, No. 4857 dated 22.5.2003, Disability Law, No. 5378 dated 01.07.2005, and the 6111 Law dated 13.02.2011 which brought tangible positive discrimination to disabled, represent significant instances of changing disability policies, in Turkey.

Keywords: Disability, social policies, medical approach, social approach, employment of disabled.

Giriş

Toplum, birbirinden farklı fiziksel, psikolojik ve ekonomik özelliklere sahip insanların bir arada yaşama ihtiyacından oluşmaktadır. Karmaşık yapısına rağmen, toplum bütün ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir işbölümü içerisinde örgütlenmiştir. Bu örgütlülük içinde, yaşadığı topluma göre 'normal insan' addedilen prototipten farklılaşan insanlar, toplumsal hayat şartları açısından dezavantajlı duruma düşebilmektedir. Bu durumun toplumdaki en göze çarpan örneği özürllüktür. Akademik literatürde insanlık tarihi kadar eski olduğu kabul edilen özürllülük durumu, bütün insanlığa ait bir olgudur. Hayat süresinin uzaması ve sanayileşmeyle birlikte fiziksel gücün ön plana çıkması sonucunda daha bir belirginleşen özürllülük durumu, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri etkilediği gibi geri kalmış ülke ve toplumları da yakından ilgilendirmektedir.

Özürllülük alanında yapılan akademik çalışmalar, yakın zamana kadar ağırlıklı olarak tıp bilimlerinin sınırları içinde kalmıştır. Ancak, özürllü bireylerin toplumsal hayat içinde tatminkâr bir konum elde edebilmeleri hususunda tıbbın yetersiz olduğu görüldüğünden, sosyoloji, psikoloji, eğitim bilimleri, şehir planlamacılığı, sosyal hizmet, sosyal politika gibi sosyal bilimlerin de özürllülük alanına giderek artan bir katkı yapmaya başlamıştır. Bu yaklaşım değişikliği, özürllülüğü tıbbi bir durum olmaktan öte, toplumsal hayatta meydana gelen dezavantajlı durumu da önemsemeyi gerektiren sosyal bir olgu olarak karşımıza çıkarmaktadır.

Özürllülük alanındaki akademik çalışmaların çeşitlenmesinin yanı sıra, bu olgu kamusal alanda da çok boyutlu olarak yankı uyandırmıştır. Bu bağlamda devletin özürllülükle ilgili sosyal politikaları zenginleşmekte ve bu sosyal politikaların gereği olarak özürllülere yönelik hizmet veren kamu ve özel sektör kurumları çeşitlenmektedir.

Günümüzde, akademik alanın yanı sıra sivil toplum kuruluşlarının (STK) da özürllülük konusunda ilgisiz kalmadıklarını gözlemlemekteyiz. Özellikle son yıllarda, özürllülük konusunda toplumu bilinçlendirmek veya özürllü insanlara destek olmak için sivil toplum kuruluşlarınca yürütülen kampanyalara kitle iletişim kanallarında sıklıkla yer verilmekte, hatta kimi zaman ünlü isimler de bu kampanyaların reklam yüzü olabilmektedir. Bu bağlamda özürllülük kavramı öncelikli olarak sivil toplum kuruluşları ve medya aracılığıyla toplumun gündeminde yer bulabilmektedir. Bilhassa, medya vasıtasıyla özürllülük konusundaki gündelik dil etkilenmekte ve kimi zaman yanlış anlamı çağrıştıran kelimeler kullanılabilir. Farklı anlamlara gelen özürllülük, sakatlık ve engellilik kavramları, sıklıkla birbirinin yerine kullanılabilir. Özellikle engellilik kavramı diğer iki kavramın yerine kullanılmaktadır. Bu sebeple, Türkiye'de değişen özürllülük politikalarını incelemeye başlamadan önce, özürllülükle birinci dereceden ilgili kavramların bilimsel açıklamalarına bakmak yararlı olacaktır.

1. Sakatlık, Özürllülük ve Engellilik Kavramları

Özürllülük kavramını ele aldığımızda, bu kavramın özellikle kültürel farklılıklara göre değiştiğini ve çeşitli algılar doğrultusunda farklı tanımların ortaya çıktığını görüyoruz. Bu çalışmada daha çok Birleşmiş Milletler'in (BM) ve Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ, World Health Organization: WHO) tanımları esas alınmıştır.

BM'nin tanımına göre **özürlü**; normal bir kişinin kişisel ya da sosyal hayatında kendisinin yapması gereken işleri, bedensel ya da ruhsal yeteneklerindeki kalıtsal ya da sonradan olma herhangi bir noksanlık sonucu bizzat yapamayan kişilerdir.

DSÖ ise özürllülüğü, sakatlık kavramından yola çıkarak açıklamaktadır. Özürllülüğün sosyal hayattaki sonuçlarından yola çıkan kurum, engellilik kavramını üç boyutlu olarak ele almaktadır. DSÖ sakatlık, özürllülük ve engellilik kavramlarını şu şekilde tanımlamıştır (1981):

- **Noksanlık**, yani sakatlık (Impairment): “Sağlık bakımından ‘noksanlık’; psikolojik, anatomik veya fiziksel yapı ve fonksiyonlardaki bir noksanlığı veya dengesizliği ifade eder.”
- **Özürllülük** (Disability): “Sağlık alanında ‘özürllülük’; bir noksanlık sonucu meydana gelen ve normal sayılabilecek bir insana oranla bir işi yapabilme yeteneğinin kaybedilmesi ve kısıtlanması durumunu ifade eder.”
- **Maluliyet**, yani engellilik (Handicap): “Sağlık alanında ‘maluliyet’; bir noksanlık veya sakatlık sonucunda, belirli bir kişide meydana gelen ve o kişinin yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel durumuna göre normal sayılabilecek faaliyette bulunma yeteneğini önleyen ve sınırlayan dezavantajlı bir durumu ifade eder.” (www.who.org).

Günlük hayatta birbirlerinin yerine kullanılabilen sakatlık, özürllülük ve engellilik kavramları, görüldüğü gibi DSÖ’deki tanımları bağlamında farklı anlamlara gelmektedir. Sakatlık kavramından yola çıkılarak özürllülük kavramının oluşturulması, bu kavramdan hareketle engellilik kavramına ulaşılması ve bu durumun bio-psiko-sosyal yaklaşımla ele alınması gerekir. Nihayetinde fiziksel ve tıbbi boyutunun yanı sıra psikolojik ve sosyolojik bir olgu olduğu konusundaki akademik ve politik eğilimlerin oluşması ve desteklenmesi beklenilmektedir.

DSÖ özürllülüğe standart bir tanım getirmenin yanında, özürllülükle alakalı disiplinler arası standart dilin oluşturulmasını hedefleyen çok amaçlı bir tasnif sistemi olan ICF’yi (International Classification of Functioning: Fonksiyonlara Göre Uluslararası Sınıflama Sistemi) geliştirmiştir. Bu sistem, Dünya Sağlık Örgütü tarafından sağlıkla ilgilenen profesyoneller, diğer ilgili sektörler ve özürllü bireyler arasında iletişimi artıracak standart dilin oluşturulmasını, ülkelerdeki sağlık sistemi ile hizmetlerinin değerlendirilmesini sağlamak ve sağlık bilgi sistemi için sistematik bir kodlama oluşturmak amacıyla geliştirilmiştir.

Fonksiyonlara Göre Uluslararası Sınıflama Sistemi; özürllülüğün sınıflandırılmasında kişinin bedensel, zihinsel, ruhsal, işitsel ve duyuşsal yeteneklerinin azalması ve/ya kaybedilmesi; kişinin aktivitelerinin ve katılımının sınırlanması; keza kişisel ve çevresel faktörleri de içine alan çok boyutlu bir değerlendirme sistemidir. Bu sistem, insanın fonksiyon ve yetersizliklerini birçok açıdan değerlendirirken insanların sağlık şartlarından bağımsız olan sosyoekonomik düzey, cinsiyet, din, ırk gibi özellikleri nedeniyle oluşan kısıtlamaları değerlendirmez. ICF, sağlık problemlerini hem bireysel hem de sosyal alanda değerlendirmenin yanında evrensel uygulama imkânı sunmakta ve sadece özürllü bireyler için değil, sağlıklı tüm bireyler için de kullanılabilir (ÖZİDA, 2008).

2. Özürlülüğün Etiyolojisi

T.C. Sağlık Bakanlığı sınıflandırmasına göre özürlülüğe yol açan faktörleri doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası olarak üç kategoride ele alabiliriz:

Doğum öncesi faktörler; genetik anormaliler, anne-babanın kan uyumsuzluğu, annenin sahip olduğu kronik hastalıklar (diabet, hipertansiyon, epilepsi, kalp hastalıkları), gebelikte geçirilen bulaşıcı hastalıklar (kızamıkçık, toksoplazma, Hepatit B, suçiçeği, cinsel yolla bulaşan hastalıklar), annenin yaşının ileri olması, annenin hamilelik sırasında karşılaştığı bazı sorunlar (ilaç kullanımı, röntgen ışınlarına maruz kalma, annenin kötü ve yetersiz beslenmesi, annenin hamilelikte bağımlılık yapıcı maddeler kullanması, stres) olarak sıralanmaktadır.

Doğum esnasında özürlülüğe yol açan faktörler; doğum esnasında bebeğin oksijensiz kalması, doğum esnasındaki yanlış uygulamalar, erken veya geç doğum olarak belirtilmektedir.

Özürlülüğe yol açan doğum sonrası sebepler ise; ateşli havale, kafa travmaları, uzun süren sarılık, zehirlenmeler, yenidoğan döneminde maruz kalınan metabolik sorunlar, psikosozyal örselenmeler, iş kazaları, ev kazaları, trafik kazaları, çevresel faktörler, afetler ve yaşlılık olarak sıralanmaktadır. (www.saglik.gov.tr/extras/birimler/tedavi/hafta.htm/10.01.2011).

Bu verilere göre özürlülüğe yol açan genetik veya hamilelik döneminde geçirilen hastalıklar gibi sebepleri önlemek ve bunlara müdahale etmek güç olsa da, doğum esnasında veya doğum sonrasında özürlülüğe yol açan faktörler nispeten önlenebilir niteliktedir. Bu sebeple, Türkiye'de sosyal devlet olmanın gereği yerine getirilerek, benzer faktörlerin etkisini azaltmak için özürlülük alanında koruyucu-önleyici mahiyette nitelikli sağlık ve iş güvenliği politikaları oluşturulmalıdır. Bu politikaların; sosyal yapımız ve özürli kesimlerin ihtiyaçlarına uygun olarak oluşturulması için, özürli nüfusun özelliklerini, ihtiyaçlarını ve özürlülüğün ortaya çıkış sebeplerini ortaya koyan geniş kapsamlı araştırmalara dayandırılmalıdır. Bu anlamda 2002 yılında yapılmış ve ülkemizdeki özürli nüfusu betimlemeye yönelik ilk spesifik çalışma olan Türkiye Özürli Araştırması'ndan bahsetmek yerinde olacaktır.

3. Özürli Nüfusumuza Dair Bir Betimleme: Türkiye Özürli Araştırması 2002

Özürlülüğe yönelik bilgi toplama biçimlerinde de uluslararası gelişmeler ve yasal süreçlerdeki değişimlere paralel olarak değişmektedir. Daha önceleri "Ülkemizde de uluslararası gelişmelere paralel olarak özürli istatistiklerinin elde edilmesine dönük çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar ağırlıklı olarak nüfus sayımlarından özürlülükle ilgili veri toplanması şeklinde olmuştur. Nüfus sayımlarında ortaya çıkan özür oranları genellikle düşük çıkmış ve gerçek durumu yansıtmadığı düşünülmüştür. Nüfus sayımlarında kullanılan sorular genellikle klasik birkaç bozukluk (impairment) türü içermektedir, bu tip çalışmalarda özürlülük oranları genellikle %2'den yüksek değildir. Ülkemizde de nüfus sayımları aracılığıyla özürlülük sıklığına ilişkin veriler elde edilmeye çalışılmış ve benzer sonuçlar elde edilmiştir." (Çalık, 2004: 308). Bu bağlamda, özürlülüğe ilişkin bilgi eksik-

liğinin giderilmesi için 2002 yılında, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı (ÖZİDA) ve Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ile işbirliğinde Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından ilk kez Türkiye Özürlüler Araştırması uygulanmıştır. Örneklem üzerinden yapılan Türkiye Özürlüler Araştırması ülkemiz için özürlülerle ilgili veri toplama alanında atılmış büyük ve önemli bir adımdır.

Araştırmada özürlü nüfusun yaş, cinsiyet ve eğitim durumu, medeni durumu, işgücü durumu, sosyal güvenlik durumu, kurum ve kuruluşlardan beklentileri, özrün ortaya çıkış zamanı ve nedeni, özrün derecesi, özürünün cihaz kullanma ve tedavi olma durumlarına ilişkin bilgiler derlenmiştir. Araştırmanın sonuçları Türkiye geneli, yedi coğrafi bölge, kent ve kırsal bazında sunulmuştur.

Türkiye Özürlüler Araştırması 2002'nin belli başlı sonuçları şunlardır:

- Özürlülerin Türkiye'de toplam nüfus içerisindeki oranı **%12.29**'dur. Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürlülerin oranı %2.58 iken süreğen hastalığı olanların oranı ise % 9.70'dir.
- Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürlü nüfus cinsiyet ayrımında incelendiğinde, erkeklerin oranının daha yüksek olduğu, süreğen hastalığa sahip olan nüfusta ise kadınların oranının daha yüksek olduğu gözlenmektedir.
- Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürlü olanların oranı kırsal daha yüksek iken süreğen hastalığa sahip olanların oranı kentte daha yüksektir.
- Özürlü nüfusun okuryazarlık durumu incelendiğinde, altı ve daha yukarı yaşta kişilerden okuma yazma bilmeyenlerin oranı ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürlülerde %36.33 iken süreğen hastalığı olanlarda %24.81 olduğu görülmektedir. Toplam nüfus için bu oran %12.94'tür. Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürlülerde okuma yazma bilmeyenlerin oranı hem toplam nüfustan, hem de süreğen hastalığı olanlardan daha yüksektir.
- Süreğen hastalığa sahip olanlarda yükseköğretim mezunu olanların oranı, ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürlü olanların oranının yaklaşık iki katıdır.
- Özürlü nüfusun medeni durumu incelendiğinde, hiç evlenmemişlerin oranı ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürlülerde % 34.4 iken süreğen hastalığı olanlarda %7.43, toplam nüfusta ise % 26.28'dir. Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürlü nüfusta hiç evlenmemiş olanların oranı, hem toplam nüfustan hem de süreğen hastalığı olanların oranından daha yüksektir. Özürlü nüfusun medeni durumu cinsiyet ayrımında incelendiğinde, hem ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürlü olanlarda hem de süreğen hastalığı olanlarda evli olan erkeklerin oranının, kadınlardan daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.
- Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürlü nüfus içinde iş gücüne katılım oranı % 21.71 iken iş gücüne dâhil olmayan özürlü nüfus oranı % 78.29'dur. Süreğen hastalığı olanlarda ise iş gücüne katılım oranı %22.87 iken işgücüne dâhil olmayanların oranı % 77.13'tür. İşgücüne katılım oranı, özürlülerde cinsiyet bazında önemli farklılık göstermektedir. Or-

topedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürlü erkeklerde işgücüne katılım oranı % 32.22, kadınlarda % 6.71 iken süregen hastalığı olan erkeklerde işgücüne katılım oranı % 46.58, kadınlarda bu oran %7.21'dir. Cinsiyetler arası farklılaşma süregen hastalığı olanlarda daha fazladır. Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürlü olanlarda işsizlik oranı %15.46, süregen hastalığı olanlarda %10.77'dir. İşsizlik oranı kadınlarda daha yüksektir.

- Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürlü olanların % 47.55'inin, süregen hastalığı olanların ise % 63.67'sinin sosyal güvenliği bulunmaktadır. Sosyal güvenliği olan özürülülerin oranı kentte daha yüksektir.
- Bu araştırmada, özürülülerin en önemli beklentilerinin nakit katkısı (%61.22) olduğu gözlenmiştir. İş bulunmasına yardım edilmesinin en önemli beklenti olduğunu ifade eden özürülülerin oranı %9.55'dir (ÖZİDA, 2003: Bölüm 1).

Araştırmanın sonucu değerlendirildiğinde, 'özürülük'ten ziyade 'engellilik' kavramının ön plana çıktığı görülmektedir. Eğitim, istihdam gibi kriterler açısından fiziksel engelin ön plana çıkmasıyla, özürülülerin durumlarında dezavantajlı bir tablo olduğu görülmektedir. Medeni durum ve işgücüne katılım açısından da kadınlar açısından dezavantajlı bir durumun varlığı açıkça görülmektedir. Kırsalda ve şehirde hayat şartları özürülüler açısından sosyal kaynaklara erişebilirliği olumsuz yönde etkilemekte, eğitim ve sosyal güvenlik açısından dezavantajlı bir durum oluşturmaktadır. Tam bu noktada, özürülülüğü engelliliğe dönüştüren dezavantajlı durumları düzeltici sosyal politikalar üretmek, sosyal devlet olmanın gereği olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira sosyal devlet; halkının tümünün hayat düzeyini yükseltmek ve geliştirmek için gerekli maddi ve maddi olmayan nitelikli önlemleri belirleyen ve dezavantajlı vatandaşların haklarını koruyup yasalarla güvence altına alan devlettir (Talas, 1992; 61-62).

4. Özürülük Politikalarında ve Mevzuatta Gözlenen Dönüşüm

1982 Anayasası'nın 2'inci Maddesi'ne göre, "Türkiye Cumhuriyeti sosyal bir devlettir." Sosyal devlet kavramı ve sosyal devlet olmanın gerekleri 1982 Anayasası'nın 5. Maddesi'nde açıklanmaktadır. Bu maddeye göre: Devletin temel amaç ve görevleri, Türk Milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır.

Bu bağlamda özürülülüğe yönelik dünyadaki politik eğilimlerdeki değişmelere paralel olarak Türkiye'de sosyal devlet olma bağlamında bazı yasal değişikliklere gidilmiştir. 1950'lerde hem devlet kurumlarınca farklı alanlarda ele alınan, hem de sivil toplum kuruluşlarınca önemsenmeye başlanan özürülü bireyler, 1960'lı yıllardan itibaren "toplumsal konumları" noktasında dikkat çekmeye başlamışlardır. 1970'li yıllarda "özürülü bireylerin ekonomik durumları bağlamında iş hayatına katılmaları ve mesleki donanımlarının sağlanabilmesi" yönünde politikalar üretilmeye başlanmıştır (Burcu, 2006: 75). 01.07.1976 tarihinde kabul edilen 2022 Sayılı Kanun'la 65 yaşını doldurmuş, muhtaç, güçsüz ve

kimsesiz vatandaşlara aylık bağlanmaya başlanmıştır. Bu kanun kapsamında, Türkiye’de çalışmayacak durumda olan özürlü vatandaşlara maaş bağlanmasına yönelik bir uygulamaya da gidilmiştir. Dolayısıyla bu kanun Türkiye Cumhuriyeti’nin sosyal devlet olma anlayışının önemli adımlarından biri olarak kabul edilebilir.

Sosyal devlet olma bilinci geliştikçe, özörlölere yönelik mevzuat ve politikaların da daha kapsayıcı bir nitelik kazandığı görölmektedir. Örneğın TBMM’de 24.5.1983 tarihinde kabul edilen 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu’nun 4. Maddesi olan Sosyal Hizmetler’e ilişkin genel esaslar kapsamında: “Muhtaç, özörlü ve yaşlıların hayatlarını sağlık, huzur ve güven içinde sürdürmesi, muhtaç özörlölerin toplum içinde kendi kendilerini idare edebilecek ve üretken hale gelebilecek şekilde bakım ve rehabilitasyonlarının yapılması, bunlardan tedavisi mümkün olmayanların sürekli bakım altına alınması amacıyla gerekli her türlü tertip ve tedbir alınır” ibaresi yer almaktadır. Bu kanunla özörlölere rehabilitasyon ve bakım konusunda yasal olarak bir devlet kurumunun görevlendirilmesi önemli bir adımdır. Buna rağmen 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kanunu özörlü vatandaşları sadece, bakım ve rehabilitasyon konusunda ilgilendirmektedir.

9.1.1985 tarihinde kabul edilen 3146 Sayılı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun’un 2. Maddesinde ise sakatların mesleki rehabilitasyonunu sağlayacak tedbirler almak, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nın görevleri arasında sayılmaktadır. Bu kanun da özörlü vatandaşlara yönelik istihdam politikası konusunda destekleyici ve iyileştirici bir tedbir olarak kabul edilebilir. Bu kanunla da özörlü vatandaşların mesleki rehabilitasyonunun sağlanması için yasal bir dayanağın oluşturulması önemli bir adımdır.

1990’lı yıllarda Türkiye’de özörlölük konusunda uzmanlaşarak sorunların çözümünü için stratejiler üretecek kurumlaşmalara gidilmiştir. 1997 yılında, 571 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulan Başbakanlık Özörlöler İdaresi Başkanlığı, Türkiye’deki özörlü nüfusa yönelik incelemeler ve durum analizi yapmanın yanında mevcut sorunların çözümüne yönelik projeler üretmek üzere kurulmuştur. 571 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname’nin 3. Maddesine göre Özörlöler İdaresi Başkanlığı’nın görevleri şunlardır:

- a) Özörlölüğün önlenmesi, eğitim, istihdam, rehabilitasyon, topluma uyum ve diğer konularda ilgili kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak,
- b) Özörlölere yönelik olarak faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlardaki gelişmeleri takip etmek, sorunlarını ve çözüm yollarını araştırmak, bu konuda teklifler hazırlamak ve hazırlatmak,
- c) Özörlölerle ilgili konularda inceleme ve araştırmalar yapmak ve yaptırmak, istatistikî bilgilerin toplanmasını ve veri tabanı oluşturulmasını sağlamak, bu konuda projeler hazırlamak ve hazırlatmak, bunları incelemek, değerlendirmek ve uygulamak,

- d) Özürlülerle ilgili uluslararası gelişmeleri takip etmek, antlaşma ve sözleşmelerin ülkemizdeki uygulamalarını izlemek ve değerlendirmek,
- e) Özürlülerle ilgili kanun, tüzük ve yönetmelik tasarıları ve kanun tekliflerini incelemek, görüş bildirmek ve bu konuda teklifler hazırlamak,
- f) Gönüllü kuruluşlar ve yerel yönetimlerle işbirliği yapmak, ortak projeler hazırlamak ve sunulan projeleri desteklemek,
- g) Görev alanları ile ilgili konularda görsel ve yazılı basın, yayın ve tanıtma faaliyetlerinde bulunmak, eğitim amaçlı filmler yaptırmak,
- h) Yürürlükte bulunan mevzuata dayanılarak münhasıran özürlülere tanınan hak ve hizmetlerden yararlanmada kullanılmak üzere kimlik kartı hazırlamak. (www.ozida.gov.tr/mevzuat/571khk.html/25.03.2011).

Yasal görevleri bağlamında özürlülük konusunda sağlık, eğitim, istihdam, rehabilitasyon, sosyal hizmet-yardım, fiziksel çevre, kültür, spor gibi alanlarda hizmet üreten kurumun yaptığı en önemli çalışmalardan biri Türkiye İstatistik Kurumu ile beraber yürüttüğü 2002 yılında yapılan Türkiye Özürlüler Araştırması'dır. Kurum, 2008-2012 yılları için tasarladığı stratejik plana göre, 2011-2012 yılları arasında 2. Özürlüler Araştırması'nı yapmayı hedeflediğini belirtmiştir (ÖZİDA, 2007). ÖZİDA, 2011 yılı Temmuz ayından itibaren, çalışma alanı daha genişletilerek, Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü adıyla Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlanmıştır (www.ozida.gov.tr/24.10.2011).

22.5.2003 tarihinde kabul edilen 4857 Sayılı İş Kanunu'yla da işverenler, 50 veya daha fazla işçi çalıştırdıkları özel sektör işyerlerinde %3 özürlü, kamu işyerlerinde ise %4 özürlü işçiyi meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun işlerde çalıştırmakla yükümlü tutulmuştur. Bu kanun Türkiye'de özürlü istihdamı konusunda kullanılan kota sisteminin yasal dayanağıdır. Kota sistemi, istihdam alanında işverenlerin belirli oranda veya sayıda engelli çalıştırmasının mecburi kılınmasıdır. Avrupa'da ilk kez 1. Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle savaşta sakat kalan malullerin istihdamını kolaylaştırmak adına Almanya'da 1919 yılında, Avusturya'da 1920 yılında, İtalya'da 1921, Polonya'da 1921 ve Fransa'da 1923 yılında kullanılmıştır (Fırat, vd., 2009: 17).

4857 Sayılı İş Kanunu özürlü istihdamı konusunda işverenlere ödül ve ceza da getirmektedir. Kota kapsamındaki işverenler çalıştırmadığı her engelli için para cezası ödemek zorunda kalmaktadır. Bunun aksine, 4857 Sayılı İş Kanunu'na göre kontenjan fazlası özürlü çalıştıran ya da yükümlü olmadıkları halde özürlü çalıştıran işverenlerin bu şekilde çalıştırdıkları her bir özürlü için prime esas kazanç alt sınırı üzerinden hesaplanan sigorta primine ait işveren hisselerinin %50'si Hazine'ce karşılanmaktadır. 4857 Sayılı İş Kanunu'na göre, eski iş kanunundan farklı olarak, özürlü istihdamı yapması gerektiği halde yapmayan kamu kuruluşları cezadan muaf tutulamamaktadır (Fırat, vd. 2009: 20).

2828 Sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kanunu'ndaki bakıma muhtaç özürlü ele alınırken, 4857 Sayılı İş Kanunu'ndaki düzenlemeden yola çıkarak,

özürlü insanların da sosyal hayata aktif katılabilirliği yönünde bir anlayışın geliştiğini ve devletin kurumlarının da özürlü istihdamı konusunda birebir sorumlu tutulmasını sosyal devlet anlayışının gelişimiyle ilişkilendirebiliriz. Daha önceki dönemlerde özürlülük konusunda hâkim olan tıbbi (medikal) yaklaşımın bir yansıması olan ve özel eğitim ve rehabilitasyon konusunda belirgin kurumlaşmaları belirleyen bu düzenlemeler, son yıllarda yerini özürlülük alanında gelişen sosyal yaklaşımın etkisiyle doğrudan “Özürlüler Kanunu” biçiminde ileri düzenlemelere bırakmıştır (Seyyar, 2007: 13). 2828, 4857 ve 3146 gibi kanunlarda farklı bağlamlarda ele alınan özürlülük olgusu, 01.07.2005 tarihinde TBMM’de kabul edilen 5378 Sayılı ‘Özürlüler Ve Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun’ (Özürlüler Kanunu) ile bugüne kadar özürlü vatandaşlar hakkında çıkan mevzuata kıyasla en kapsamlı şekilde ele alınmıştır.

Türkiye’de 1990’lı yıllardan itibaren sivil toplum kuruluşları tarafından gündeme alınan ve 1999 yılında Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından gerçekleştirilen I. Özürlüler Şurası’nda Özürlüler Kanunu çıkarılması ile ilgili talepler gündeme gelmiştir. Bu durum hem özürlülük konusunda belli bir anlayışın olgunlaşmasına, hem de ihtiyaca yönelik bir gösterge anlamını taşımaktadır (ÖZİDA, 1999: 126). Bu bağlamda 01.07.2005 tarihinde 5378 sayılı ‘Özürlüler Ve Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun’ (Özürlüler Kanunu) TBMM’de kabul edilmiştir. Kanunun genel esaslarına göre: Devlet, insan onur ve haysiyetinin dokunulmazlığı temelinde, özürlülerin ve özürlülüğün her tür istismarına karşı sosyal politikalar geliştirir. Özürlüler aleyhine ayrımcılık yapılamaz; ayrımcılıkla mücadele özürlülere yönelik politikaların temel esasıdır. Özürlülere yönelik olarak alınacak kararlarda ve verilecek hizmetlerde özürlülerin, ailelerinin ve gönüllü kuruluşların katılımı sağlanır. Bu ifadeden yola çıkarak, özürlülüğe yönelik kanunların oluşturulmasında, sosyal devlet olma anlayışının etkisinin daha belirgin hale geldiği görülmektedir.

5378 Sayılı Özürlüler Kanunu’na göre **özürlü**; doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duysal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal hayata uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi olarak tanımlanmaktadır. Bu kanundaki özürlü tanımı, özürlülük olgusuna çok boyutlu bio-psiko-sosyal bir yaklaşım geliştirilmeye yönelik politik eğilimlerin geliştiğini işaret etmektedir. Nitekim kanunun 8. Maddesinde: ‘Bakım hizmetlerinin sunumunda kişinin biyolojik, fiziksel, psikolojik ve sosyal ihtiyaçları da dikkate alınır’ ibaresi yer almaktadır. Kanunun 1. Maddesinde ise “Bu kanunun amacı: özürlülüğün önlenmesi, özürlülerin sağlık, eğitim, rehabilitasyon, istihdam, bakım ve sosyal güvenliğine ilişkin sorunlarının çözümü ile her bakımdan gelişmelerini ve önlerindeki engelleri kaldırmayı sağlayacak tedbirleri alarak topluma katılımlarını sağlamak ve bu hizmetlerin koordinasyonu için gerekli düzenlemeleri yapmaktır.” şeklinde nitelenmektedir. Buna göre yasalar nezdinde özürlülük ve engellilik konusunda bir ayrımlaştırmaya gidildiği öne sürülebilir.

5378 Sayılı Özürlüler Kanunu'nda özürlülük sınıflandırmasında da ayrılaştırmaya gidilmiş, buna göre; hafif özürlü, ağır özürlü ve bakıma muhtaç özürlü sınıflandırması yapılmıştır. Kanunda **hafif özürlü**, özürlülük ölçütüne göre hafif özürlü olarak tanımlanan kişi; **ağır özürlü**, özürlülük ölçütüne göre ağır özürlü olarak tanımlanan kişi; **bakıma muhtaç özürlü**, özürlülük sınıflandırmasına göre resmi sağlık kurulu raporu ile ağır özürlü olduğu belgelendirilenlerden, günlük hayatın alışılmış, tekrar eden gereklerini önemli ölçüde yerine getirememesi nedeniyle hayatını başkasının yardımı ve bakımı olmadan devam ettiremeyecek derecede düşkün olan kişiler olarak tanımlanmıştır.

Bakıma muhtaç özürlü kavramı, hukuki anlamda ilk kez 5378 Sayılı Özürlüler Kanunu'nda ele alınmıştır. Kanun'un 6. Maddesi'ne göre; özürlü kişilerin hayatlarını öncelikle buldukları ortamda sağlık, huzur ve güven içinde sürdürmesi, toplum içinde kendi kendilerini idare edebilecek ve üretken hâle gelebilecek şekilde bakım ve rehabilitasyonlarının yapılması, bunlardan ihtiyacı olanların geçici veya sürekli bakım altına alınması veya bunlara evde bakım hizmeti sunulması esastır. 9. maddede ise bakım hizmetlerinin çerçevesi çizilmiştir. Buna göre; bakım hizmetleri, evde bakım veya kurum bakımı modelleriyle sunulabilir. Öncelikle kişinin sosyal ve fiziksel çevresinden ayrılmaksızın hizmetin sunulması esas alınır.

5378 Sayılı Özürlüler Kanunu'nun 10. Maddesi'nde ise rehabilitasyon hizmetleri konusunda çerçeve çizilmiştir. Buna göre Rehabilitasyon Hizmetleri, toplumsal hayata katılım ve eşitlik temelinde özürlülerin bireysel ve toplumsal ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak verilir. Rehabilitasyon kararının alınması, plânlanması, yürütülmesi, sonlandırılması dâhil her aşamasında özürlü ve ailesinin aktif ve etkili katılımı esastır. 5378 Sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesiyle, bütün özürlü vatandaşlar devletin finanse etmesiyle ilgili kurumlardan rehabilitasyon hizmeti almaya başlamıştır.

5378 Sayılı Özürlüler Kanunu'nun 11. Maddesi'nde erken tanı ve koruyucu hizmetlerde devletin rolünün altı çizilmekte, bu durum; "Yeni doğan, erken çocukluk ve çocukluğun her dönemi fiziksel, işitsel, duyuşsal, sosyal, ruhsal ve zihinsel gelişimlerinin izlenmesi, genetik geçişli ve özürlülüğe neden olabilecek hastalıkların erken teşhis edilmesinin sağlanması, özürlülüğün önlenmesi, var olan özrün şiddetinin olabilecek en düşük seviyeye çekilmesi ve ilerlemesinin durdurulmasına ilişkin çalışmalar Sağlık Bakanlığınca planlanır ve yürütülür." şeklinde ifade edilmektedir. Buna göre özürlülük konusunda, devletin koruyucu-önleyici ve iyileştirici-rehabilitate edici politikalar geliştirdiği görülmektedir.

5378 Sayılı Özürlüler Kanunu'nun 13, 14 ve 15. maddelerinde ise sırayla mesleki rehabilitasyon, istihdam ve eğitim ve öğretim konularına değinilmektedir. Bu maddelerde bu konularda özürlülere yönelik ayrımcılığa karşıt bir politika görülmektedir. Devletin, özürlülere yönelik ayrımcılığa karşıt bir politika izlemesi oldukça önemlidir. Çünkü, özürlüler yaşadıkları toplumlarda birçok olumsuz tutum ve davranışla karşılaşabilmektedir. "Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri farklılıklar gösterse de, toplumların özürlülere karşı tutum ve davranışları benzerlikler göstermektedir. Ekonomik, sosyal ve siyasi yapı bozuklukları, toplumların bilgi eksikliği ve yetersizliği, aldırmaazlığı, yanlış yaklaşımları, olumsuz tutumları,

ayrımcılık ve fiziksel çevre koşullarının yetersizliği özürlülerin sıklıkla karşılaştıkları engellerdir.” (Ergün, 2004; 378).

5378 Sayılı Özürlüler Kanunu’nun 41. Maddesi ile Türk Ceza Kanunu’nun 122. Maddesi’nin Birinci Fıkrası’nda ele alınan ayrımcılık hakkındaki kanunun 1. Maddesine “dil, ırk, renk, cinsiyet,” ibaresinden sonra gelmek üzere “özürlülük” ibaresi eklenmiştir. “Ayrımcılıkla mücadele konusu, sosyal dışlanmayla mücadelesi ile de yakından ilgilidir. En fazla sosyal dışlanma tehlikesi altında olanlar; farklı kökenlere sahip kimseler, kadınlar, yaşlılar ve özürlülerdir. Devletin özürlüler ve özürlülük konusunu, eğitsel ve örgütsel yönleriyle bir bütün olarak ele alması insan haklarının bir gereğidir.” (Ergün, 2004: 381).

Yukarıda incelendiği üzere, Türkiye’deki özürlü nüfusla ilgili kanunlar özürlülere yönelik kamusal yaklaşımın değiştiğini ve politikaların bu olguya çok boyutlu yaklaştığını göstermektedir. Özürlülere yönelik sosyal politikalar yukarıda ele alınan kanunlar üzerinden değerlendirildiğinde, özürlülüğe, salt bakıma muhtaçlık, düşkünlük, rehabilitasyon ve bakım anlamında yaklaşım getiren kanunlardan, özürlülerin sosyal ihtiyaçlarını da göz önünde bulunduran, sosyal hayatta eğitim ve istihdam vasıtasıyla var olmasını ve bireysel ihtiyaçları bağlamında desteklenmesini hedefleyen bir şekil aldığı görülmektedir. Bu durum dünyada özürlülüğe yönelik yaklaşımların değişimine paralel gitmektedir.

5. Özürlülük Alanındaki Kavramsal Dönüşüm: Medikal Yaklaşımdan Sosyal Yaklaşım

T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından yayınlanan Avrupa Birliği ve Özürlülük Raporu’na göre: Avrupa Birliği son yirmi yılda özürlülüğü farklı bir biçimde anlamlandırmaya başlamıştır. Bu yeni yaklaşımda özürlüler pasif ve yardıma muhtaç bireyler olarak değil, toplumda diğer bireylerle eşit haklara sahip ve bu haklar doğrultusunda toplumla bütünleşmek için mücadele eden bir topluluk olarak görülmektedir. (www.ozida.gov.tr/raporlar/uluslararası/abveozurluluk.htm/03.02.2011).

İnsanın fiziksel gücünün önem kazandığı, sanayi devriminin bir sonucu ve Batı tarihinin bir ürünü olan modernite anlayışının toplumsal hayatı dönüştürmesinden itibaren, özürlüler sosyal açıdan bazı sıkıntılar yaşamaya başlamıştır. Modern toplumun tektipleştirici yaklaşımının ürünü olan özürlülük söyleminin argümanları ‘Batı Tarihi’nin ürünüdür. Özürlüler, özellikle modernliğin bir ürünü olan faşizm döneminde zulme uğramış ve topluluklar halinde yok edilmişlerdir. Dolayısıyla günümüzde özürlülük hareketinin omurgasını oluşturan argümanlar Batı tarihi söz konusu olduğunda daha anlaşılır olmaktadır (Aysoy, 2004; 21). Buna rağmen ülkemizin politikaları, özürlülük alanında dünyada gelişen sosyal ve politik değişimlerden etkilenmekte olduğu için, bu argümanların sebep ve sonuçlarının iyice anlaşılıp anlamlandırılması gerekmektedir. Örneğin, AB’ye uyum süreci yönünde yasal değişikliklere giden Türkiye’de, AB’nin özürlülerin toplumsal hayata tam katılımının üzerinde duran politikalarının etkisi az değildir.

Bu bağlamda Avrupa ve özellikle Amerika’daki Özürlü Hakları hareketiyle beraber özürlülüğe yönelik yaklaşımdaki değişim incelenmelidir. Amerika ve Av-

rupa'da daha önceleri özürlülüğe patolojik olarak yaklaşan Medikal modelden, özürlülüğün sosyolojik ve psikolojik yönlerine odaklanan Sosyal modele doğru bir değişim yaşanmıştır. “Medikal model perspektifinde engellilik, büyük ölçüde bireyin yetersizliğine, patolojisine dayalı olarak izah edilmekteydi. Bir diğer tabirle engelli kişiler türlü engelleri, ‘yetersizlikleri olması’ gerekçesiyle toplum içerisinde ‘normal’ kişilerden ayrı bir konumda değerlendirilmektedir. Ancak ne var ki; engellileri böylesine bir ele alış/irdeleme biçimi, pek çok sıkıntının meydana gelmesine de yol açabilmektedir. Bunların başlıcaları; engelli fertlere ilişkin ayrımcı, damgalayıcı ve dışlayıcı tutumlar olarak özetlenebilmektedir.” (Özgökçeler, 2006: 199-211).

Geçmişte özürlülük olgusuna genel olarak, sosyal yardım temelinde yaklaşılma ve bakım hizmetleri sunulmaktaydı. Bu da özürlülerin, kendilerini toplumun dışına itilmiş hissetmelerine neden olmakta ve kendini yeniden üreten dışlanmışlığın biteviye devam etmesi sonucunu doğurmaktaydı (ÖZİDA, 1999; 111). Ülkemizde de son yıllardaki yasal gelişmelerden önce bu olguya sadece sosyal yardım bağlamında yaklaşılması, özürlülüğe sadece organ noksanlığı veya yetersizliği açısından yaklaşan, ancak, bio-psiko-sosyal açıdan yaklaşmayan medikal yaklaşımın bir tezahürüdür.

Medikal modelin özürlülüğe salt tedavi edilmesi gereken bir hastalık olarak yaklaşmasının özürlü insanları sağlıklı insanlardan daha alt bir sosyal statüye koyduğu görüşlerinin ağırlık kazanmasıyla beraber bazı sosyal hareketler doğmuştur. “Avrupa’da en yoğun şekilde İngiltere’de yaşanan bu gelişmeleri, özellikle 1970’lerin başında kuramsal temelde Amerika’da da görmek mümkündür. Özellikle Amerikalı özürlü gençlerin girişimleri dikkat çekmiş ve özürlülük araştırmaları sosyo-politik bir yaklaşım çerçevesinde şekillenmeye başlamıştır.” (Burcu, 2006: 64).

Bu bağlamda Amerika’da ortaya çıkan Özürlü Hakları Hareketi, Medikal modelin özürlülere yönelik ayrımcılığa ve dışlanmaya yol açtığını öne süren söylemler üzerine temellenmiştir. Bu açıdan özürlülüğün getirdiği fiziksel değil, sosyal kısıtlanmalara yani engellenmelere odaklanan bu hareket, Medikal Model yerine Sosyal Model’i önermiştir. “Yeni model, baskıcı olmak yerine özgürlükçü, marjinalleşme yerine dâhil edilmeyi temel alacak şekilde tasarlanmıştır. Bu modele göre özürlülük noksanlığın doğrudan sonucu değil, sosyal kısıtlamaların bir sonucudur. Sosyal modelin bir diğer kabulü, özürlü insanların mümkün olduğunca kendi hayatlarını kontrol edebilmesi ve bunu yapması gerektiğidir. Her şeyden önce onların kişiliğine, sebepsiz kısıtlamaların etkisinde kalmadan bağımsız olabilmelerine, kendi tercihlerini yapabilmelerine ve bunları gerçekleştirebilmelerine saygı duyulmalıdır. Bunun yanında bu hareketin bir diğer amacı özürlü bireylerin Amerikan sosyal hayatına uyumları ve tümüyle katılımları için sosyal politikaları ve uygulamaları etkilemektir.” (Winter, 2004: 345-349).

Özürlü Hakları Hareketi, etkisi Amerika’yla sınırlı kalmayıp, pek çok ülkeyi etkilemiştir. Özürlülük Hakları Hareketi’nin bir ürünü olarak nitelendirilebilecek ve küresel öneme sahip temel bir hukuki düzenleme olarak “Birleşmiş Milletler Özürlü Bireylerin Hakları Beyannamesi” (Declaration on the Rights of Disabled Persons) bu etkinin somut bir örneğini teşkil etmektedir. 9 Aralık 1975 tarihinde

ilan edilen 13 maddelik beyanname, özürlü bireylerin haklarının korunması için ulusal ve uluslararası eylemin önemini vurgular. Birleşmiş Milletler Özürlü Bireylerin Hakları Beyannamesi, pek çok ülkede özürllülük alanında önemli adımlar atılmasına yol açmıştır. Bu adımlardan biri olarak sayılabilecek ABD'de 1990 yılında yürürlüğe giren 'Özürllülükleri Olan Amerikalılar Kanunu'nun (Americans With Disabilities Act), kökleri Özürllülük Hakları Hareketi'ne kadar uzanmaktadır (Arıkan, 2002).

Avrupa'da çıkarılan özürllülere yönelik yasalarda da Özürllü Hakları Hareketi sonrasında gündeme gelen sosyal modelin etkisi görülmektedir. İngiltere'de 1995 yılında çıkarılan ve 2005 yılında geliştirilen İngiltere Özürllülere Ayrımcılıkla Mücadele Yasası'nın yanında, AB'nin 2003 yılını *Özürllülüğe Yönelik Ayrımcılıkla Mücadele Yılı* ilan etmesi sosyal modelin etkisini gösteren örneklerdir. Ülkemiz de politik olarak AB'ye uyum sağlama gayretleri ve BM'nin bir üyesi olması dolayısıyla, sosyal modeli doğuran sosyal hareketlerin ve sosyal modelin etkileyerek dönüştürdüğü politikaların etkisinde kalmıştır.

Bu gelişmeler, devletin özürllülüğe yönelik yasalardaki terminolojisine de yansımıştır. 1475 sayılı İş Kanunu'nda yer alan "sakat" kelimesi 30.05.1998 gün ve 572 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname'nin 13. Maddesi'nde yer alan hükümlerle "özürllü" olarak değiştirilmiştir (Kayacı, 2007: 28).

T.C.'nin AB'ye uyum süreci perspektifinde düzenlediği yasal bir girişim olan ve sosyal modelin etkilerini taşıyan 5378 Sayılı Özürllüler Kanunu ana hatlarıyla şu noktalarda değişim getirmektedir: Sınıflandırma ölçütünün yenilenmesi, engellilere çağdaş bakım hizmetinin sunulması, engellilerin toplumsal hayata aktif katılımının sağlanması, engellilerinin istihdamının nitelikli olarak sağlanması, engellilerin eğitiminde destek ve kolaylık sağlanması, engelli memura mesleğini yapma/çalışma kolaylığı sağlanması, engellilerin 2022 Sayılı Kanun kapsamında aldıkları aylıkların artırılması, engellilik halinin önlenmesine yönelik tedbirlerin geliştirilmesi, yerel yönetimlerde engelli hizmet birimlerinin oluşturulması, engelliliğe yönelik ayrımcılığa cezai müeyyide getirilmesi. Görüldüğü gibi, bu kanun özürllülüğün önlenmesi, toplumsal kısıtlamaların ve özürllülerin ihtiyaç duydukları kanunlara ulaşamaması halinin yarattığı engelliliğin üzerinde durmaktadır. Bu kanunla beraber, devlet engelliliğin azaltılması için eskiye göre daha fazla sorumluluk almaktadır. Çünkü "İşlevsel-bedensel yönden yetersiz olan bir özürllünün engelliliği, toplum ve devletin ihmalinin bir tezahürü olarak çevresel iletişimsizliğin, ulaşamazlığın ve uyumsuzluğun bir neticesidir. Toplum ve devlet bu durum karşısında çözüm üretmek bağlamında sorumludur." (Seyyar, 2007: 14).

Devlet, yukarıda belirtildiği gibi sosyal devlet olma gereği özürllü nüfusun maruz kaldığı fiziksel ve sosyal kısıtlamaları azaltmak için gitgide daha fazla sorumluluk alsada, bunun uzun bir süreç gerektirdiği aşikârdır. Nitekim 2006 yılında Hacettepe Üniversitesi tarafından yapılan özürllülerin sosyolojik özellikleriyle ilgili bir araştırmaya göre, özürllü bireylerin yarısından fazlası özel ya da devlet hizmetlerinden faydalanamamaktadır. Hizmetlerden faydalanılanlar arasında ilk sırayı sağlık kurumları alırken, bunu okul ve meslek/beceri kazandırma merkez-

leri takip etmektedir. Hizmetlerden özürlü bireylerin faydalanamama nedenleri arasında, özürlü bireylerin hayat alanlarına bu hizmetlerin getirilememesi, yeterli ve gerekli duyuruların yapılamaması ve sunulan hizmetlerin yetersizliği olarak sıralanabilir. Bu araştırmaya göre; özürlü bireylerin devletten olan beklentileri öncelik sırasına göre, iş imkânları, eğitim hizmetleri, maddi desteğin artırılması, fatura indirimleri ve Türkiye genelinde ücretsiz/indirimli ulaşımın sağlanması olarak sıralanabilir. Bunların dışında çevresel/mekânsal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi, sağlık hizmetlerinin kolaylaştırılması, yasal düzenlemelerin yapılması, toplumun bilinçlendirilmesi, meslek ve beceri edinme olanaklarının artırılması ve psikolojik danışmanlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması gibi bir beklenti söz konusudur (Burcu, 2006: 239-240). Buna göre, özürlü bireylerin devletten beklentilerinin öncelikle maddi konularda yoğunlaştığını görüyoruz.

6. Sosyal Yardımdan İstihdama: Özürülülerin Sosyal Politikalar Paralelinde Değişen Beklentileri

Yukarıda ele aldığımız araştırmanın sonuçlarına göre önemli bir husus dikkati çekmektedir. 2002 yılında yapılan Türkiye Özürülüler Araştırması'nda da özürlü bireylerin devletten beklentileri öncelikli olarak maddi konularda yoğunlaşmıştır. Maddi konuları, sosyal yardım ve istihdam olarak iki noktada ele alırsak, Türkiye Özürülüler Araştırması verilerine göre, sosyal yardım beklentisi istihdam beklentisine göre çok daha önde giderken, Hacettepe Üniversitesi tarafından yapılan araştırmada istihdam beklentisi, sosyal yardıma göre daha ön plandadır. Bu durum, iki araştırmanın yapıldığı süreler arasında devletin Özürülülere yaptığı sosyal yardımın miktarının artmasıyla açıklanabilir. Nitekim, T.C. Sosyal Güvenlik Kurumu'nun (SGK) 2009 yılı faaliyet raporuna göre, iki araştırmanın yapıldığı 2002-2006 yılları arasında özürlü maaşlarının miktarının 5 kat arttığı görülmektedir. Bu rapora göre özürlü maaşları 2002-2009 yılları arasında ise 6,5 kat artmıştır (SGK, 2010: 55). Buna göre sosyal politikaların insanların birtakım ihtiyaçlarının daha iyi karşılanmasıyla, onların önceliklerini değiştirdiği görülmektedir.

Özürlü nüfusun devletten beklentileri arasında en ön sıralarda yer alan istihdam meselesini ele alındığında, bu durumun 3146, 4857 ve 5378 sayılı kanunlarda ele alınmış fakat çözümü konusunda eksikler olan bir mesele olduğu görülmektedir. 2002 Türkiye Özürülüler Araştırması'nın en çarpıcı sonuçlarından biri; özürülülerin işgücüne katılım oranıyla ilgili olan sonuçtur. Buna göre her beş özürülülerden biri istihdam edilmektedir.

Başbakanlık Özürülüler İdaresi Başkanlığı'nın düzenlediği Özürülüler Şurası'nda da gündeme gelen bu konu, özürülülerin maddi ve psiko-sosyal problemlerini çözmeleri için kilit rol oynamaktadır. Özürülülerin salt maddi değil sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını gidermek adına çalışmalarının gerekli olduğu vurgulanmaktadır (ÖZİDA, 1999: 111). Özürülülerin çalışma hayatına girme gereği dört açıdan ortaya çıkmaktadır; bunlar, özürülülerin sayısının büyük boyutlarda olması, sosyal sebepler, ekonomik nedenler ve birey, toplum ve devlet görüşlerindeki değişimlerdir (Meşhur, 2006: 176-192). Buna göre özürülüler şurasında da zikredilen, sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını gidermenin yanında toplumsal sebeplerle

de çalışma hayatına katılmak istemektedirler. I. Özürlüler Şurası'nda gündeme gelen bir görüşe göre özürlüler istihdam edilmedikleri için, üretime katılmamakta, buna karşın ulusal gelirden bir vatandaş olarak pay almaktadır. Toplumsal çıkarlar açısından özürlü istihdamı artırılmalıdır (ÖZİDA, 1999: 112).

Özürlü istihdamıyla alakalı sorunlar, salt özürlü bireyi işe yerleştirmekle çözülmemektedir. Zira yerleştirildikleri işte devamlı olmalarını ve verimli çalışabilmelerini sağlamak için birtakım önlemlere ihtiyaç vardır. “İstihdam öncesi eğitim, mesleki eğitim ve özel eğitim programları ile yeterince korunamayan özürlüler vasıfsız olmaları nedeniyle ya istihdam edilememekte ya da düşük ücretli, basit, uzmanlık gerektirmeyen işlerde istihdam edilmektedirler. Aynı zamanda fiziksel çevrenin ve ulaşım sistemlerinin özürlülere uygun tasarlanmaması özürlülerin toplumsal hayatta yer almalarını önemli ölçüde etkilemektedir” (Yılmaz, 2004: 194-195).

Özürlü bireyin istihdam sürecinde, bireyin özelliklerine ve özürlü durumuna uygun bir işe yerleştirmek bireyin yerleştirileceği işte kalıcılığını sağlamak açısından çok önemlidir. Bu açıdan yapılacak standart meslek analizleri ile bir işin yapılması için gereken becerileri ve işin tamamlanması için gereken aşamalar belirlenebilir. İş analizleri yapılması, özürlü bireylerin ilgileri ve yeterlilikleri dâhilinde uygun bir işe yerleşmeleri için temel ve önemli bir adımdır. Böylece bireysel yeterliliği ve kısıtlanmışlıkları dikkate alınarak özürlü bireyin uygun bir işe yerleştirilmesi sağlanacak, bu durum özürlü bireyin yerleştirildiği işte verimli bir şekilde çalışması ve iş doyumunu hissetmesi yönünde katkıda bulunacaktır. Bu konuda 5378 Sayılı Kanun'un 12. Maddesinde yer alan ibare şu şekildedir:

“Özür türlerini dikkate alan iş ve meslek analizleri, Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın koordinatörlüğünde Millî Eğitim Bakanlığı ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından yapılır. Bu analizlerin ışığında, özürlülerin durumlarına uygun meslekî rehabilitasyon ve eğitim programları, anılan kurumlarca geliştirilir.” Böylece özürlü istihdamına yönelik iş analizi yapılması 5378 Sayılı Kanunla yasal bir dayanak kazanmıştır.

Bu kanunun istihdam ile ilgili kısmında, özürlülere yönelik mesleki eğitim yasal bir dayanağa kavuşturulmuştur. 14. maddede ise özürlü istihdamı sürecinde ayrımcılık karşıtı bir politika benimsendiği görülmektedir. 14. maddeye göre: İşe alımda; iş seçiminden, başvuru formları, seçim süreci, teknik değerlendirme, önerilen çalışma süreleri ve şartlarına kadar olan safhaların hiçbirinde özürlülerin aleyhine ayrımcı uygulamalarda bulunulamaz. Bunun yanında özürlülük durumları sebebiyle işgücü piyasasına kazandırılmaları güç olan özürlülerin istihdamı, öncelikle korumalı işyerleri aracılığıyla sağlanacağı belirtilmiştir. “Farklı tanımları ve uygulamaları olmakla beraber korumalı istihdam; normal işgücü piyasasına kazandırılmaları güç olan özürlüler için, meslekî rehabilitasyon ve istihdam oluşturmak amacıyla, gerektiğinde devlet tarafından teknik ve malî yönden desteklenerek çalışma ortamının özel olarak düzenlendiği işyerlerinden oluşan bir yöntemdir.” (Aktaş vd., 2004: 153).

2005 yılında çıkan 5378 Sayılı Kanun'un özürlü istihdamı konusundaki düzenlemeleri, duruma sosyal yönden iyileştirici tedbirlerle yaklaşması açısından, konuyla alakalı daha evvelki çıkarılan salt işvereni özürlü işçi çalıştırma konusunda yaptırım uygulayan 4857 Sayılı İş Kanunu'nun 30. Maddesi gibi yasal tedbirlere kıyasla daha kapsamlıdır. Çünkü "özürlülerin istihdam aşamasından çok önce korunmaları ve ihtiyaç duydukları eğitim, mesleki eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerinden yararlandırılmaları gerekmektedir. Aksi takdirde işverenleri özürlüleri istihdam etme konusunda zorlamak, birtakım cezai yaptırımlar öngörmek tek başına yeterli olmayacaktır." (Aktaş, vd., 2004: 160).

7. Referandumda Oylanan Yasa Üzerine Değerlendirme ve Bu Çerçeve de Türkiye'deki Son Düzenlemeler

Türkiye'de 12.09.2010 tarihli anayasa değişikliği referandum oylamasında, özürlülere yönelik pozitif ayrımcılık konusu da oylanan anayasa değişikliği paketinde yer almıştır. Yeni anayasa paketinin referandumda onaylanmasıyla neticesinde, özürlülere yönelik mevzuat ve uygulamalarda yeni değişikliklerin yapılacağı gündeme gelmiştir. 13.02.2011 tarihinde TBMM'de kabul edilen torba yasa olarak tabir edilen 6111 Sayılı Kanun'la, özürlülere pozitif ayrımcılık yapma açısından ilk adım atılmıştır. Örneğin bu kanunla 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 100. Maddesine yeni fıkralar eklenmiştir. Buna göre: özürlüler için; özur durumu, hizmet gerekleri, iklim ve ulaşım şartları göz önünde bulundurulmak suretiyle günlük çalışmanın başlama ve bitiş saatleri ile öğle dinlenme süreleri merkezde üst yönetici, taşrada mülki amirlerce farklı belirlenebilir. Bunun yanında 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 101. maddesinde yapılan değişiklikle; özürlü memurlara isteği dışında gece nöbeti ve gece vardiyası görevi verilemeyeceği esası getirilmiştir.

Bu kanunun 53. Maddesine göre, özürlü istihdamının artmasını sağlama açısından bazı düzenlemelere gidilmiştir. Bu madde şu hükümlerden oluşmaktadır:

- Kurum ve kuruluşlar bu Kanuna göre çalıştırdıkları personele ait kadrolarda % 3 oranında özürlü çalıştırmak zorundadır. % 3'ün hesaplanmasında ilgili kurum veya kuruluşun (yurtdışı teşkilat hariç) toplam dolu kadro sayısı dikkate alınır.
- Özürlüler için sınavlar, ilk defa devlet memuru olarak atanacaklar için açılan sınavlardan ayrı zamanlı olarak, özürlü kontenjanı açığı bulunduğu sürece özur grupları ve eğitim durumları itibarıyla sınav sorusu hazırlanmak ve ulaşılabilirliklerini sağlamak suretiyle merkezi olarak yapılır veya yaptırılır.
- Özürlü personel çalıştırma yükümlüğünün yerine getirilmesinin takip ve denetimi ile özürlülerin devlet memurluğuna yerleştirilmesinden Devlet Personel Başkanlığı sorumludur. Özürlü açığı bulunan kamu kurum ve kuruluşları bir sonraki yıl için alım yapacakları özürlülere ilişkin taleplerini her yılın Ekim ayının sonuna kadar Devlet Personel Başkanlığına bildirmek zorundadır. Devlet Personel Başkanlığı kurum ve kuruluşların bildirimine üzerine, özürlü kontenjanlarına yerleştirme yapabilir veya yaptırabilir.

- Özürlülerin memurluğa alınma şartlarına, merkezi sınav ve yerleştirmenin yapılmasına, eğitim durumu ve özür grupları dikkate alınarak kura usulü ile yapılacak yerleştirmelere, özürlülerin görevlerini yürütmelerinde hangi yardımcı araç ve gereçlerin kurumlarınca temin edileceğine, kamu kurum ve kuruluşlarınca özürlü personel istihdamı ile ilgili istatistiksel verilerin bildirilmesine ilişkin usul ve esaslar ile diğer hususlar Özürlüler İdaresi Başkanlığının görüşü alınarak Devlet Personel Başkanlığınca hazırlanacak yönetmelikle düzenlenir.” (www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k6111.html/26.03.2011).

Buna göre, kamuda özürlü istihdamını arttırmak için bir kurumun sorumlu tutulduğunu ve özürlülerin devlet memuru olarak atanması için eskiye oranla daha sık sınav düzenleneceği anlaşılmaktadır. Bu konuda yeni dönemde atılan ilk adım 3 Ekim 2011 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren ve kamuoyunda ‘merkezi özürlü memur alım sınavı’ olarak bilinen Özürlü Memur Seçme Sınavı’nı (ÖMSS) ve kamu kurum ve kuruluşlarınca istihdam edilecek olan özürlü memurların alım usulünü belirleyen “Özürlülerin Devlet Memurluğuna Alınma Şartları ile Yapılacak Merkezi Sınav ve Kura Usulü Hakkında Yönetmelik”tir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Devlet Personel Başkanlığı işbirliğinde hazırlanan ve Bakanlar Kurulu’nca imzalanıp Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren Yönetmelik özürlü memur alım sistemine pek çok yenilik getirmektedir. Yönetmeliğin getirdiği ilk ve belki de en önemli yenilik tüm Türkiye için merkezi olarak yapılacak “Özürlü Memur Seçme Sınavı (ÖMSS)” düzenlenmesinin kararlaştırılmış olmasıdır. Ortaöğretim, ön lisans veya lisans düzeyinde eğitim veren kurumlardan mezun olanlar için düzenlenecek olan sınavın soruları ve değerlendirmeleri özürlülerin eğitim durumları ve özür grupları göz önünde bulundurularak yapılacaktır. Ayrıca sınava katılacak olan özürlülerin özür grupları ve sınava ulaşılabilirlik şartları da göz önünde bulundurulacak ve talep etmeleri halinde özürlülere özür gruplarına uygun olarak refakatçi temin edilecektir (www.engelliler.net/25.10.2011).

Bunun yanında özürlülerin istihdamından sonra yerleştikleri işte gereksinim duyacakları ihtiyaçlarının giderilmesi ve çalışma ortamlarının ergonomik hale getirilmesinin sorumlu bir kamu kurumu tarafından takip edileceği belirtilmektedir. Bu durum sosyal devlet anlayışı açısından önemli ve sevindirici bir gelişmedir, çünkü “sosyal devlet vatandaşlarının arasındaki eşitsizliği azaltmaya, dezavantajları ortadan kaldırmaya ve onlara en iyi hayat standartlarını sağlamaya çalışır.” (Özdemir, 2006: 26-27).

Sonuç

Bu çalışmada, dünyadaki gelişmelere paralel bir şekilde, sosyal bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti’nin özürlülük konusundaki sosyal politikalarındaki dönüşüm incelenmiştir. Özürlü Hakları Hareketi gibi toplumsal olayların sonucunda, özürlülüğe fiziksel olarak tedavi edilmesi gereken bir durumdan ziyade, biopsiko-sosyal bir yaklaşımla ve çok boyutlu olarak yaklaşılmaya başlanması, küreselleşen dünyamızda ülkelerin bu konudaki politikalarına da yansımaktadır. Buna göre, ülkemizdeki özürlülük konusundaki sosyal politikaların Amerika,

BM ve AB'deki sosyal hareketlere ve yasal gelişmelere paralel olarak değiştiği ve daha kapsamlı hale geldiği görülmektedir.

Türkiye özürlülük konusuna 1970'lerde muhtaçlık boyutuyla yaklaşırken, 1980'lerde bakım ve rehabilitasyon hususunu gözetmiş, daha sonraları ise özür-lülerin sosyal hayata katılımını arttırmayı hedefleyen ve politikalar üretmiştir. Bunun yanında özürlülük konusunda uzmanlaşan yasal kurumlaşmalara gidilmiş ve özürlüler hakkında çıkarılan yasalarda bu kurumların, sivil toplum kuruluşla-rının ve özürlü nüfus ile ailelerinin fikrinin alınmasına önem verilmiştir. Bu durum özürlülerin ihtiyaçlarını daha iyi karşılayan, daha kapsayıcı politikalar üretebilmek açısından önem arz etmektedir. Son 10 yıldaki politikaların özürlü-lere yönelik ayrımcılığın önlenmesini vurguladığını, ve özellikle 5378 Sayılı Özürlüler Kanunu'yla bu politikaların çok boyutlu ve bu özürlülerin birtakım sorunlarını çözmeye yönelik spesifik önlemler almaya çalışan bir şekil aldığını görmekteyiz. 12.09.2010 yılındaki referandumdan sonra çıkan 6111 Sayılı Ka-nunla da, iş hayatında pozitif ayrımcılık uygulanmasıyla özürlülerin toplumsal hayata katılımın artmasını hedefleyen hükümler bulunduğu görülmektedir.

Özürlülüğe yönelik toplumsal kısıtlanmaları azaltmayı ve özürlülerin toplumsal hayata katılımını arttırmayı hedefleyen bu politikalar her ne kadar olumlu olsa da, özürlülere özel düzenlemeler yapmak dezavantajlılık durumunu bütünüyle ortadan kaldırmayacaktır. Eğitim, istihdam ve kırsal-kentsel yapılaşma konu-sunda, parça bazında özürlülere özel düzenlemeler yapmak yerine, özürlüler dâhil tüm toplumun ihtiyacını belirli oranlarda karşılayacak gerekli yasal ve toplumsal düzenlemeler yapılmalıdır. Önemli olan şehir hayatını, mimari yapıları, milli eğitimi dolayısıyla bütün sistemi, insanları tek tip olarak ele almayan, normal diye adlandırılan görece daha sık görülen özellikleri daha az taşıyan insanları dışarda bırakmayan bir hale getirmek gerekmektedir. Çalışma hayatı ve eğitim sistemi insanları fiziksel ve zihinsel olarak aynıymışçasına ele almamalıdır. Bunun yerine her bireyin kendini gerçekleştirmek için gereken fırsatlara özel düzenlemeler gerekmesizin ulaşabilmesini sağlayacak bir sisteme ihtiyaç vardır.

İnsanları sahip olduğu özelliklerden dolayı eğitim ve iş hayatında kesin sınırlarla ayırmaştıran; örneğin 'işitme engelli işitme engelli okuluna', 'özürlü, korumalı işyerine' diyen uygulamalar özürlülere yönelik ayrımcılığın azalmasına engel teşkil etmektedir. Zira bu durum özürlü insanları belirli bir alana ve çevreye hapsetmekte ve toplumsal paylaşımını kısıtlamaktadır. Buradan hareketle, devletin farklılıkları bir zenginlik haline getiren ve tüm bireylerin ortak alanda ayırma-lanmadan birlikte rahatça yaşayabildikleri işlevsel bir sistem kurması gerektiği önerisi getirilebilir. Zira sosyal devletin temel görevi budur.

KAYNAKÇA

AKTAŞ, C., S. Gergin, T. Kuz, L. Mutluoğlu, B. Uğurlu, Z. Yılmaz. (2004). ‘Türkiye Korumalı İşyerleri Araştırması’, Öz-Veri, Cilt 1, Sayı 2, s.153-175.

ARIKAN, Ç. (2002). “Sosyal Model Çerçevesinde Özürlülüğe Yaklaşım”, Ufkun Ötesi Bilim Dergisi’, Cilt: 2, Sayı: 1, s.11-25.

AYSOY, M. (2004). ‘Avrupa Birliği Sürecinde Özürlüler Politikası’, Açık Kitaplar, İstanbul.

BURCU, E. (2006). ‘Özürlülük Kimliği ve Etiketlemenin Kişisel ve Sosyal Söylemleri’, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 23/2, s.61-83.

BURCU, E. (2007). ‘Türkiye’de Özürlü Birey Olma: Temel Sosyolojik Özellikleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma’. Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.

ÇALIK, S. (2004). ‘Özürlülüğün Ölçülmesinde Metodolojik Yaklaşımlar ve 2002 Türkiye Özürlüler Araştırması’, Öz-Veri Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, s.303-331.

ERGÜN, M. (2005). ‘Ayrımcılık ve Özürlüler’. Öz-Veri Dergisi, Cilt 2/1, s.377-388.

FIRAT, S., M. Hızıroğlu, R. Coşkun, U.S. Çitçi, S. Orhan, A. Boynukara, M. Zıvıtere, S. Alexandrova, A.L Zıvıtere, R. Pandurska. (2009). Sakarya Üniversitesi Engelliler ve İstihdam-Engellilerin İstihdamının Artırılması Projesi: InemdiP. Proje Numarası: LLP-LdV-TOI-2007-TR-039.

KAYACI, E. (2007). Özürlüler İçin Verimli Bir İstihdam Politikası Oluşturulması. Uzmanlık Tezi. T.C. Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara.

MEŞHUR, F. (2004). ‘Özürlülerin Çalışma Yaşamına Katılma Gereği ve Uygulanan İstihdam Politikalarının Değerlendirilmesi’, Öz-Veri Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, s.176-192.

ÖZDEMİR, S. (2006). ‘Refah Devleti: Altın Çağ’dan Belirsiz Geleceğe’, Sosyal Politikalar dergisi, Sayı:1, s. 26-30.

ÖZGÖKÇELER, S. (2006). Sosyal Dışlanma Sorunsalı ve Engellilerin Sosyal Politikası Bağlamında Değerlendirilmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi, Bursa.

ÖZİDA. (1999). I. Özürlüler Şurası: Çağdaş Toplum Yaşam ve Özürlüler Ön Komisyon Raporları, 29 Kasım 1999 - 2 Aralık 1999, Ankara.

ÖZİDA. (2003). Türkiye Özürlüler Araştırması 2002, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Ankara.

ÖZİDA. (2007). T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Stratejik Plan 2008-2012, Ankara.

ÖZİDA. (2008). ICF Sınıflandırma Sisteminin Uyarlanmasında Eğiticilerin Eğitimi, Ankara.

SEYYAR, A. (2007). 'Türkiye'de Özürlülere Tanınan Sosyal Haklar', Ribat Dergisi, Yıl 26, Sayı 299, s. 13-15.

SGK. (2010). Sosyal Güvenlik Kurumu 2009 Yılı Faaliyet Raporu, Strateji Geliştirme Başkanlığı, yayın no: 14, Ankara.

TALAS, C. (1992). 'Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi'. Bilgi Yayınevi, İstanbul.

WİNER, J. (2004). 'Toplumsal Bir Sorun Çözümleyici Olarak Özürlü Hakları Hareketinin Gelişimi', Öz-Veri Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, s. 341-356.

YILMAZ, Z. (2004). 'Çalışan Özürlülerin İş Yaşamında Karşılaştıkları Sorunlar ve Bunları Etkileyen Etmenler', Öz-Veri Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, s.193-217.

www.manevisosyalhizmet.com

www.ozida.gov.tr

www.saglik.gov.tr

www.tbmm.gov.tr

www.who.org

www.engelliler.net